

Віктор П. ШУЛЬГАЧ (Київ, Україна)

УКРАЇНЬСЬКЕ БАГОРМАН І ЕТИМОЛОГІЧНЕ ГНІЗДО З
КОРЕНЕМ *GЪRM-
(НА МАТЕРІАЛІ АНТРОПОНІМІЇ)

Abstract. The article presents an etymological analysis of the Ukrainian anthroponym *Bogorman*, formed with a prefix from *Gorman*.

Keywords: word-formation model, group of derivatives, origin, prototype

Українське прізвище *Багорман* фіксується в (КПУ Полт. 12, 45). Його можна кваліфікувати як префіксальне похідне (*Ба-*) утворення на фоні укр. *Горман* (Новикова 2007: 212). Аналізований антропонім відапелятивного походження, зводиться до прототипу **Ва-гърманъ* чи **Ра-гърманъ*. Про випадки одзвінчення глухих в етимологічних позиціях неодзвінчення (в даному разі *Б-* < *П-*) див., наприклад, (Козлова 2006: 108).

Щодо словотвірної моделі пор. ще:

***Вакълень** / ***Ракълень**: рос. *Бакленов* (КПК) ~ рос. *Кленов* (РУС 189). Стосовно мотивації пор. рос. діал. *паклен* ‘дерево неklen, чорноклен’, слвн. *ráklen* ‘різновид клена’, схв. *paklen* ‘*Acer Monspesulanus*’, які зводять до псл. **paklenъ*. Див. (Куркина 1992: 191). Реконструкцію з -ъ- у корені (**кълень* – субстантивований дієприкметник) пропонує Р.М. Козлова (Казлова 2003: 13).

***Вакълакъ** / ***Ракълакъ**: укр. *Баклак* (Новикова 2007: 55) ~ пол. *Paklak* (SN VII, 162) ~ укр. *Клак* (ЖПТ), пол. *Klak* (SN V, 6), чеськ. *Klak* (ЧП).

***Вакълдакъ** / ***Ракълдакъ**: рос. *Бакалдаков* (ЖПТ) ~ рос. *Колдаков* (КПУ Зап. 11/1, 387), пол. *Kołdak* (SN V, 83).

***Вакълзь** / ***Ракълзь**: слов’ян. *Баковзов* (Рамієс 2, 47) ~ блр. *Ковзов* (ЖПТ), пол. (похідне) *Kawzolicz* (SN VI, 545).

***Вакълта** / ***Ракълта**: рос. *Бахалтин* (КПУ Дон. 18, 419) – патронім на *-ин* ~ рос. *Холтін* (КПУ Полт. 1, 400) < **Колтін* (спірантизація) ~ рос. *Колтин* (ЖПТ).

***Васагахъ** / ***Пасагахъ**: рос. (похідне) *Башарахи* – ойконім у колишній В'ятській губ. (Списки Вят. 1863: 832) ~ рос. *Сарах* (ЖПТ), пол. *Sarach* (SN VIII, 293).

***Васъртъ** / ***Пасъртъ**: рос. *Басарт* (ЖПТ) ~ ст.-рос. *Сартъ Бурашевъ*, 1626 р. (Парфенова 2005: 345).

***Васурыка** / ***Пасурыка**: рос. *Басурыкин* (ИС 40) ~ блр. (похідне) *Suryki* – ойконім (SG XI, 600).

***Васърльатъ** / ***Пасърльатъ**: рос. *Басуришатов* (НКП Дон. 2, 169).

***Васърл'а** / ***Пасър'ла**: рос. *Баширлін* (Новикова 2007: 70) ~ рос. *Сурлін* (КПУ Харк. 12, 628), чеськ. (відантропонімне) похідне *Srlin* – ойконім.

***Вастърга** / ***Пастърга**: рос. *Бастыргин* (ЖПТ) – патронім на *-ин*.

***Ваворъ** / ***Раворъ**: рос. *Бауров* (ИС 31) < **Баворов*, блр. *Бауров* (м. Брест), пол. *Wawor*, *Wawór* (SN I, 211), *Vaurowicz* (SN I, 209) ~ рос. *Воров*, *Уров* (ЖПТ) < **Воров*, *Косоуров* (САЛ 475) < **Косоворов*, рос. *Кондоуров* – сучасне прізвище (< **Колдovorov*).

Щодо мотиваційних засад пор. рос. діал. (похідне) *баурник* 'тонка жердина, якою притискають солому чи рогіз на даху хати' (СРНГ 1, 151) < **ба-вор-н-ик*.

***Вавьлдуръ** / ***Равьлдуръ**: рос. *Бавалдуrow* (ЖПТ).

***Вавьлдукъ** / ***Равьлдукъ**: рос. *Бавалдыков* (ЖПТ) ~ пол. *Watdyk* (SN X, 78).

***Вавьрда** / ***Равьрда**: пол. *Baurda* (SN I, 209) ~ пол. *Urda* (SN X, 26) < **Wurda*, укр. *Вурда* (Богдан 1974: 324).

***Вавьргакъ** / ***Равьргакъ**: укр. *Баургак* (Горпинич 2000: 158) < **Бавургак* (втрата інтервокального *-в-*; йотація) ~ рос. *Ургаков* (КПУ Харк. 14, 501) < **Вургаков* ~ рос. *Воргаков* (КПУ Ник. 8, 218).

Крім **Ва-гьртанъ* / **Ра-гьртанъ*, пор. ще інопрефіксальні **Кагьртанъ*, **Шегьртанъ*, реконструйовані в (Шульгач 2008: 56, 151).

Стосовно псл. **Гьртанъ*, то воно відновлюється на багатому фактичному матеріалі слов'янських мов, який найповніше ілюструє антропонімія. При його відборі послідовно враховувався ефект п'ятифонемної вокалізації *ь* у бінарній сполуці «редукований + плавний». Пор.:

а) форми з реалізацією *-ьr- > -ap-*: укр. *Гарман* (КПУ Дон. 20, 127), ст.-рос. Лучка *Гарманов*, 1497/98 рр. (СР 31), *Гарман*, 1545 р. (Веселовский 1974: 77), Васка Семеновъ, сынъ *Гармановъ*, 1627 р. (Сенигов 1903: 131), (похідні) *Гарманово* – назва поселення (1500 р.) та пустища (XVI ст.) на Новгородщині (ОПКН 32; НПК VI, 902), рос. Василій Петровъ сынъ *Гармановъ*, 1719 р. (Островская 1913: 18), *Гарманов* (ЖПТ), *Гарманово* – ойконім у Вологодській обл., ст.-блр. Макар *Narmanowicz*, 1597 р. (АВК XIV, 561), блр. Павелъ *Гарманъ*, 1812 р. (ВС I, 317), *Гаруман* (Бобрык 2010: 227) < **Гарман* (секундарне *-y-*), (похідні) *Гарманова* – ойконім у Вітебській обл. (Рапановіч 1977: 102), *Гарmanoушчына* – мікротопонім у Гродненській обл. (АСГ 86), пол. *Garman* (SN III, 263);

б) форми з реалізацією *-ьr- > -ep-*: укр. *Герман* – сучасне прізвище (Новикова 2007: 191), хорв. *German* (LPH 187), словн. *German* (ZSSP 154), пол. *German*, *Gierman* (SN III, 313, 341), *German* – антропонім у прибалтійських слов'ян (Trautmann 1974: 31);

в) форми з реалізацією *-ьr- > -ur-, -ip-*: ст.-укр. Гаврило *Гирман*, 1649 р. (РВЗ 442), яке відносили до пруського ономастикону (МЗУА 62), Петръ *Гирманенко*, 1654 р. (Тупиков 1903: 515), укр. *Гирман*, 1740 р. (Кривошея 2010: 280), *Гирман* – сучасне прізвище (Новикова 2007: 194), *Гирман* (ЧЧ 2, 234), рос. *Гриман* (ЖПТ) < **Гирман* (метатеза), чеськ. *Girman*, *Hirman*, *Hurman* (ЧП). Сюди ж *Girman*, 1352 р. – антропонім у прибалтійських слов'ян (Trautmann 1974: 33) < **Гурман* < **Гьрманъ*. Пор. ще *Агьрман* – назва поселення в колишній В'ятській губ. (RGN I, 24) < *А-гьрман*;

г) форми з реалізацією *-ьr- > -op-*: укр. *Горман* (Новикова 2007: 212), ст.-рос. (похідне) *Горманово*, XVII ст. – назва пустища в колишній Обонезькій п'ятині (Кусов 2004: II, 336), блр. *Горуман* (Бобрык 2010: 228) < **Горман* – варіант із секундарним *-y-*, луж. *Gormanć* [1662 р. – *Girmanz* (Wenzel 1987–1994: II/1, 119)]. Пор. ще слов'ян. *Горманы*, мн. – найменування людей, згадане в одному з випусків Литовської метрики під 1525 р. (ЛІМ: 266);

г) форми з реалізацією *-ьr- > -ur-*: укр. Пилип *Гурман*, 1718 р. (ПМП 118), *Гурман* (РУС 116), рос. *Гурманов* (ЖПТ), блр. *Гурман* (Бірыла 1969: 122), болг. *Гурманов* / *Гьрманов* (Илчев 1969: 146, 148), пол. *Gurman* (SN III, 592);

д) форми з невокалізованим складотворчим *r*: хорв. *Grman* (LPH 206), словн. *Grman* (LP), чеськ. *Grman* (ЧП), словц. *Grman*, 1769 р. (Кгільтоф 1969: 217), *Grman* – сучасне прізвище (TZ Nitra 18).

Стосовно мотивації цих і подібних до них антропонімів пор. укр. діал. *гóрман* ‘великий череп’яний горщик’ (запис Г. І. Мартинової), *гúрман* ‘велика грудя’ (ПК 206), ‘кам’яна брила’ (Жегуц, Піпаш 2001: 42), *гúрман* ‘тік’ (Чабаненко 1992: 1, 229), *гарман* ‘т. с.’ (Миколаївська обл.), рос. діал. *герман* ‘скирта зжатоного жита’, ‘тік для молотьби’ (СРНГ 6, 167), *германка* ‘гриб лисичка’ (ОСВГ 3, 37), блр. діал. *гэрман* ‘ділова людина, яка сміливо, голосно говорить’ (Бялькевіч 1970: 146), чеськ. діал. *grman* ‘trudovačka’ (Bartoš 1906: 88).

У контексті сказаного можна розглядати й генезис етноніма *Германці* (лат. *Germani*, грецьк. Γερμανοί) – так іменували давніх індоєвропейців між Північним і Балтійським морями, Рейном, Дунаєм, Віслою (до I ст. до н. е.). Див. (Буданова 2000: 196). Як зауважував Ю. Венелін, історично Германією завжди називали територію, де проживали численні слов’янські (вендські) племена, зокрема, давні предки нинішніх лужицьких сербів. Германцями він називав також завіслянських слов’ян (поляків / ляхів). Див. (Венелін 1848: I, 7; III, 8). Про слов’ян між Одером і Лабою (Ельбою) – “*amplissima Germaniae provincia*” – писав ще Адам Бременський (XII ст.). Див. (SSS II/1, 97). З погляду словотворення, **Gьrmani* (форма множини від **гьрмань*) можна зіставляти з псл. **Кьrbani* > *Kurbani* – вузьколокальний етнонім, найменування мешканців південно-східної Кашубщини. Див. (Козлова 1997: 119). Зауважимо також, що припущення про слов’янську генезу етноніма *Germani*, тобто про можливість тлумачення цього слова на питомому лексичному матеріалі, вже висловлювалося в науковій літературі. Див. (Козлова 2006: 44).

Аналогічна картина реалізації сонанта *-r-* спостерігається й у суфіксально неускладнених (базових) континуантах псл. **Гьрма*, **Гьрмо*, **Гьрмь*, **Гьрмь* та їх апелятивних відповідниках:

-ьr- > *-ар-*: укр. *Гарм* (КПУ Дон. 20, 32), *Гарма* (КПУ Дон. 6, 123), *Гарам* (ГОЛ 2, 88) < **Гарм* (секундарне *-а-*), *Грам*, *Грама* (СП 101) < **Гарм*, **Гарма*, ст.-рос. (похідне) *Гармина*, 1500 р. – ойконім у Новгородській землі (ПОКН 21), рос. *Гарм* (ЖПТ), (похідне) *Гярмина Гора* / *Гармина гора* – назва поселення в колишній Олонецькій губ. (RGN II, 634; Списки Олонец. 202), хорв. *Garma* (LPH 183), пол.

Garm (SN III, 263) ~ укр. діал. *гамри* мн. ‘ходулі’ (Миколаївська обл.) < **гарми* (метатеза), рос. діал. *игарма* ‘лайливе слово: чортиха’ (СРНГ 12, 60), болг. діал. *гарм* ‘дуб’ (Стойчев 1983: 296);

-*ьr-* > -*ep-*: укр. *Герма* (ИС 65), рос. *Герм* (ЖПТ), хорв. *Germ* (LPH 187), слвн. *Germ* (ZSSP 159), пол. *Gierma* (SN III, 340), чеськ. *Hermt*, *Herma* (ЧП). Сюди ж *Germe* – антропонім у прибалтійських слов’ян (Trautmann 1974: 32), слов’ян. *Герм* – афінець, представник шляхетного роду, згаданий Плутархом (Скифы 157). Стосовно мотивації пор., наприклад, укр. діал. *герма* ‘грубий, неповороткий’ (Зубрицький 1907: 145);

-*ьr-* > -*ip-*, -*ip-*: укр. *Гирма* (Новикова 2007: 194), *Гимра* (с. Підліски Гошанського р-ну Ровенської обл.) < **Гирма* (метатеза), рос. *Грымов* (ЖПТ) < **Гырм-ов* (РУС 110), чеськ. *Hirma* (ЧП) ~ блр. діал. *гірма* ‘непричесана жінка’ (Бялькевіч 1970: 119);

-*ьr-* > -*op-*: слов’ян. *Горм* – король Ютландії, 815 р., *Горм Древний* – король Данії, 880 р. (ИШГ 593, 662) ~ рос. діал. *горма* бот. ‘рослина іван-чай’ (Меркурьев 1977: 35), *гормá* (*ёрма́*) ‘таволга’ (НС 184);

-*ьr-* > -*up-*: укр. *Гурма* (Богдан 1974: 98), болг. *Гурмев* (Илчев 1969: 148), пол. *Gurma* (SN III, 592) ~ укр. діал. *гурма* ‘натовп’ (Верхратський 1912: 269), ‘згряя’ (УНК 488), ‘великий шмат (сиру)’ (Піпаш, Галас 2005: 41), рос. діал. *гурьма* ‘натовп, гурт’ (СОГ 3, 38);

форми з невокалізованим складотворчим *r*: макед. *Грм*, *Грмев* (РПМ 289, 290), хорв. *Grm* (LPH 206), серб. (похідне) *Grmovo* (Im. m. 193) – ойконім, слвн. *Grm* (ZSSP 182), чеськ. *Hrma*, *Hrmo* (ЧП) ~ макед. *грм* ‘кущ’, слвн. *gr^om* ‘кущ’, схв. діал. *gr^om* ‘дуб’ та ін. (ЭССЯ 7, 159).

Фактичний матеріал дозволяє відновити рідкісні префіксальні деривати відапелятивного походження:

***Агьрма**: ст.-рос. Сонка *Егарминъ*, 1615 р., Сенка Сафоньевъ с. *Ягорминъ*, 1646 р. (ВМИ 3, 23) < **Агорминъ* (йотація), Борис *Ягармин*, 1678–1680 рр. (РК 20), Федотка *Ягорминъ*, 1680 р. (ТСМ 100), Венедикто *Ягарминъ*, 1683 р. (Полякова 1997: 273), рос. *Егормин* (КПУ Ув. Дон. 6, 205), *Егармина* ж. (м. Ахтирка Сумської обл.). Сюди ж гідронім відантропонімного походження *Егармина Балка* в бас. Дону (WRG I, 677) < **Ягармина Балка*.

Для наведених фактів існує апелятивне опертя. Пор., наприклад, рос. діал. *ягарма* ‘висока незграбна жінка’ (Герасимов 1889: 398),

‘буйна вівця’ (Макарій 1854: 150), *егарма*, *ягарма* ‘про неохайно одягнену жінку’, ‘про сварливу, неврівноважену людину’, *гагарма* ‘уїдлива, шкідлива, безсоромна людина’ (ЯОС 3, 65) – форма з *g*-протезою, *егарма* ‘про злу людину’ (АС 1, 268), *игарма* ‘дияволиця, чортиха’ (СРНГ 12, 60) та ін. Див. ще (Козлова 1991: 62).

***Сьгарма**: рос. (похідне) *Сагармина* – ойконім у колишній Олонецькій губ. (Списки Олонец. 225) < **Согармина* < **Сьгармина*.

Укр. *Гармасар* (Хмельницька обл.) – рефлекс потенційного псл.

***Гьрмосарь** композитного типу.

Слід також відзначити, що базові **гьрма*, **гьрть* реалізувалися й в інших класах онімів: *Горма* – назва поселення в колишній Тверській губ. (Списки Твер. 407), *Пагарма* / *Пагерма* – назва поселення в колишній Олонецькій губ. (Списки Олонец. 129, 220), *Гормозеро* – в Карелії (КОРК 242), *Горм-ручей* – в історичній Обонезькій п’ятині (ПКОП 210), *Пайгорма* – потамонім у колишній Пензенській губ. ~ *Пай* (3) – потамоніми в колишніх Архангельській, Олонецькій, Пермській губ. (WRG III, 569), *Угорма* – назва ріки в колишньому Вологодському пов. (Сторожев 1918: 161) та ін. Як гідроніму паралель пор. назву ріки *Герм*, яка впадає в Гермейську затоку (Мала Азія, територія історичної Лідії), що промовляє на користь потенційності індоєвропейського гідронімного прототипа.

Систему суфікціальних дериватів із коренем **Гьрт*- можна представити так:

похідні з консонантом *-g*- у суфіксі:

***Гьрмага**: укр. *Гармага* (Новикова 2007: 185), *Гурмага* (РУС 116) ~ рос. діал. *горма́га* ‘рослина зніт, *Eriobium* L.’, віднесене до запозичень із вепської мови (Мызников 87).

***Гьрмуга**: пол. *Germuga*, *Giermuga* (SN III, 313, 341).

Похідні з консонантом *-x-* / *-š-* у суфіксі:

***Гьртахь** / ***Гьрташь**: укр. *Гарташ* (Горпинич 2000: 318), *Герташ* (РУС 95), *Горташ* (ЖПТ), (похідне) *Гарташівка* – ойконім у Луганській обл., рос. *Гарташев*, *Герташ*, *Горташев* (ЖПТ), (похідні) *Горташевка* – назва поселення в колишній Воронежській губ. (RGN II, 483), *Горташев*, 1804 р. – назва хутора в Старобельському повіті колишньої Харківської губ. (ЭПС 95), блр. *Горташ* (м. Мінськ), макед. *Грташкоски* (РПМ 290), словн. *Grtaš* (LP), пол. *Germach*,

Giermach (SN III, 313, 340), *Garmasz*, *Germasz*, *Giermasz* (SN III, 263, 313, 340) ~ блр. діал. *гармаха* ‘крива гілка’ (ДСБ 43), рос. діал. *гармаши* ‘вила для соломи’ (Миртов 1929: 58).

***Гърмеѣ**: укр. *Гермеи* (с. Солонське Дрогобицького р-ну Львівської обл.), *Геремеи* (СП 90) – форма з секундарним *-е-* після плавного.

***Гърмоѣ**: укр. *Гормои* (КПУ Херс. 9, 238), рос. *Гермои* (ЖПТ), слвн. *Germošek*, *Grmošek* (ZSSP 159, 182), пол. *Germosz*, *Giermosz* (SN III, 313, 340).

***Гърмухъ** / ***Гърмуѣ**, ***Гърмуѣ**: хорв. *Grmuša* (LPH 206), серб. *Грмуша* (Пешикан 1996: 497), слвн. *Grmuša* (LP), *Garmuš* (ZSSP 155) ~ макед. *грмушка* ‘кущ’ (Гавриш 1969: 106).

***Гърмуѣ**: рос. *Гармуш*, *Гормушев* (ЖПТ).

Похідні з консонантом *-j-* у суфіксі:

***Гърмајѣ**: укр. Федор *Гармай*, 1756 р. (АК 57), *Гармай* – сучасне прізвище (Горпинич 2000: 382), *Гарамай* (РУС 91) – форма з другим повноголоссям, *Гермай* (Богдан 85), *Гирмай* (РУС 97), *Гормай* (Новикова 2007: 212), рос. *Гармаев* (ЖПТ).

***Гърмујѣ**: ст.-рос. Русин Семенов сын *Гирмуев*, 1589 р. (МИК 302), (похідне) *Гармуева*, XVI ст. – назва пустища (ПКП 234), рос. *Гармуев* (ЖПТ), пол. *Garmujewicz* (SN III, 263).

***Гърмакъ**: ст.-укр. *Chwedecz Hermak*, XVI ст. (Жерела III, 228), (похідне) *Herмаку*, 1570 р. – ойконім у Львівській землі (Жерела VII, 111), укр. *Гармак*, *Гермак*, *Гірмак* (Богдан 1974: 82, 85, 86), *Гурмак* (КПУ Дон. 22, 219), (похідне) *Гармаки* / *Гермаки* – ойконім у колишній Подільській губ. (RGN II, 321), історично – *Herмакі*, 1615 р., *Harмакі*, 1681 р. (Крикун 2011: 257), *Гермаківка* – сучасна назва поселення в Тернопільській обл., рос. *Гармаков* (РУС 92), *Гермак*, *Гримак* (м. Костомукша, Карелія), *Гермаков* (Кравченко 2004: 150), *Гормаков* (ЖПТ), блр. (похідне) *Гармакоў агарод* – мікротопонім у Гродненській обл. (АСГ 86), хорв. *Germak* (LPH 187), пол. *Giermak* (SN III, 340).

Щодо мотивації зішлемося на укр. діал. *grimák* ‘повна здорова міцна людина’ (Корзонюк 1987: 101) < **гирма́к*.

Словотвірно з **Гърмакъ* пов’язане ***Гърмань** < **Гърмакѣ*: укр. *Гармач* (Красовський 1993: 50), *Гурмач* (Закарпатська обл.), серб. *Гермач* (Пешикан 1996: 497), пол. *Germacz*, *Gurmacz* (SN III, 313, 592), мотивовані апелятивною лексикою на зразок рос. діал. *гарма́ч*

‘докучлива, настирна людина’ (МС 1, 109), блр. діал. *гарамаччэ* ‘хмиз’ (ДСБ 43) – форма з секундарним *-а-* після плавного, із **гъртасьє*.

***Гърмікъ / *Гърмісь:** укр. *Гермык* (КПУ Дон. 13, 104), *Гармич* – сучасне прізвисьце у Львівській обл., *Гермич* (Богдан 1974: 71), хорв. *Grmić* (LPH 206), словн. *Germič, Grmič* (ZSSP 159, 182), чеськ. *Germič* (ЧП).

Крім **Гърмікъ*, можна відновити й інші демінутиви:

***Гърмікъ:** хорв. *Germeč, Grmeč* (LPH 187, 206), словн. *Germeč, Grmeč* (ZSSP 159, 182), пол. *Germeč, Giermeč* (SN III, 313, 340), чеськ. *Germeč* (ЧП), ~ рос. діал. *гремок* ‘пагорбок [...]’ (СРНГ 7, 132) < **гермок* (метатеза).

***Гърмісь:** хорв. *Grmes* (LPH 206), словн. *Grmes* (ZSSP 159), *Grmes* (LP), пол. *Garmies* (SN III, 263).

Похідні з консонантом *-l-* у суфіксі:

***Гърмалъ:** укр. *Гармаль* (PI Хм. 4, 926), рос. *Гормалев* (ЖПТ), пол. *Garmal, Germal* (SN III, 263, 313).

***Гърмельъ:** укр. *Гармель* (ЧЧ 3, 369), рос. *Гормелев* (КПТ), словн. *Germel* (ZSSP 159), пол. *Germel, Giermel* (SN III, 313, 340), чеськ. *Hrmel* (ЧП).

***Гърмол’а, *Гърмоль:** укр. (похідне) *Гримоляк* (Новикова 2007: 222) < **Гирмоляк*, пол. *Garmol, Germola* (SN III, 263, 340), чеськ. *Grmoles* (ЧП), словц. *Hormol’a* (Krištof 1969: 222) ~ чеськ. діал. *hrmola* ‘гуля, жовно’ (Svěrák 1957: 112), словц. *grmoles* ‘пеньок, обрубок’ (Kálal 1923: 152).

***Гърмуль:** укр. (похідне) *Гормуляк* (Красовський 1993: 56) ~ словн. *grmúlja* ‘купа’ (Pleteršnik 2006: I, 253).

На основі укр. *Гармило* (PI Черніг. 4, 273) можна реконструювати посл. ***Гърmidlo**, яке свідчить про потенційність дієслова **гърmiti*. Пор. ще укр. діал. *гърмати* ‘бути загребушим’ (Сабадош 2008: 45), *обгърмати* ‘обтесати’ (ЕСУМ 4, 127 – «неясне») < **гърмати, *обгърмати*.

Похідні з консонантом *-n-* у суфіксі:

***Гърмініъ:** рос. *Гормин, Гурмин* (ЖПТ), блр. *Гармініовіч* (Бірыла 1969: 104), хорв. *Germin, Grmin* (LPH 187, 206), словн. *Germin* (ZSSP 159), чеськ. *Germin* (ЧП).

***Гърмонъ:** укр. *Гирмон* (КПУ Київ. 1, 66), рос. *Гармон*, 1760 р. (МИ СССР 5, 777), *Гармонов* (КПТ).

***Гърмунъ:** укр. Іванъ *Гармунъ*, 1718 р. (ПЧП 90).

Похідні з консонантом *-s-* у суфіксі:

***Гьрмась**: укр. *Гермас* (Богдан 1974: 85), рос. *Гармас, Гьрмасов* (ЖПТ).

***Гьрмось**: рос. (похідне) *Гьрмосово* (варіант *Гьрбосово*) – мікротопонім у Заонежжі (Муллонен 2013: 120).

***Гьрмузь**: укр. *Гормуз* (Радіон 1982: 40), рос. *Гармуз* (ЖПТ), пол. *Garmus* (SN III, 263).

Похідні з консонантом *-t-* у суфіксі:

***Гьрмата**, ***Гьрмать**: укр. *Гармат* (КПУ м. Київ 1, 392), *Гармата* (Новикова 2007: 185), *Гурмат* (Горпинич 2000: 335), рос. *Горматов* (КПА 2, 21), пол. *Garmat, Garmata, Germata, Giermat, Giermata* (SN III, 263, 313, 341).

***Гьрмоть**: укр. *Гурмотенко* (КС Сум. 2, 41) – патронім на *-енко*, пол. *Garmot* (SN III, 264).

***Гьрмота**, ***Гьрмоть**: рос. *Гормут* (ЖПТ), блр. (похідне) *Гарманціна* – топонім у Гродненській обл. (Рапановіч 1980: 67) – форма з розщепленим назальним, слвн. *Garmut, Germut* (ZSSP 155, 159). Сюди ж *Кгирмонт* – ім'я литовського князя, сина Швинторога (= Святорога) < слов'ян. **Гирмкт*.

Похідні з консонантом *-z-* у суфіксі:

***Гьрмаза**, ***Гьрмась**: укр. *Гурмаза* (КПУ Ник. 1, 632), рос. *Гармазов* (Новикова 2007: 185), *Гермазов* (КПУ Київ. 1, 442), блр. *Гармаза, Гормаза* (ЖПТ), хорв. *Garmaz* (LPH 183), пол. *Germaz, Giermaz, Giermaza* (SN III, 313, 340).

***Гьрмеза**: укр. *Грумеза* (Новикова 2007: 225) < **Гурмеза*.

***Гьрмоза**, ***Гьрмось**, ***Гьрмозь**: блр. *Гормоза* (ЖПТ), *Гармоза* (ГСС 1, 314), рос. *Гормозев* (ЖПТ), (похідне) *Гормозовка* – гідронім у басейні Сейму в Курській обл., пол. *Garmozza* (SN III, 263).

***Гьрмузь**: пол. *Giermuz* (SN III, 340).

***Гьрмьза**: рос. *Грьмзин* (ЖПТ) < **Гьрмзин*.

***Гьрмуза**: укр. *Грумиза* (СП 106) < **Гурмуза*.

На основі якісного аблаута (ъ : ъ) основа **Гьрт-* пов'язана з **Їрт-*. Остання менш продуктивно реалізувалася в слов'янській антропонімії. Пор.:

***Їрта**: укр. *Жорма* (ТДУ 51), *Жирма* (КПУ Він. 1, 628).

***Їртмь**: укр. *Жермей* (Богдан 1974: 342).

- ***Žьрмакъ**: рос. *Жермаков* (КПУ Ув. Дон. 16, 153).
- ***Žьрмола**, ***Žьрмула**: укр. *Жермола* (КПУ Ник. 3, 318), *Жермула* (КПУ Ник. 1, 535).
- ***Žьрмапъ**: укр. *Журманъ*, 1767 р. (УЛМ VI), *Жорман* (КПУ Луг. 1, 380), рос. *Жирманец*, *Журманов* (ЖПТ), болг. *Жерман* (Илчев 1969: 204), хорв. *Žirman* (LPH 765), слвн. *Žirman*, *Žirman* (ZSSP 721, 722), пол. *Żirman*, *Żirman* (SN X, 606), чеськ. *Турман* (ЧП).
- ***Žьрмупъ**: блр. (похідне) *Жырмуны* – ойконім у Гродненській обл. (Рапановіч 1980: 94).
- ***Žьрмопъ**: пол. *Żarmutek*, *Żórmą*, *Żórmont*, (SN X, 57, 616), слов'ян. (похідне) *Жармунты* – назва жупи між рр. Сала, Лаба і Мульда (Успенский 1872: 188) – форма з розщепленим назальним.

Скорочення

- Bartoš 1906**: Bartoš, F. Dialektický slovník moravský. Praha.
- Im. m.**: Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. Beograd, 1956.
- Kálal 1923**: Kálal, M. Slovenský slovník z literatury aj nářečí. Banská Bystrica.
- Krištof 1969**: Krištof, Št. Osobné mená bývalej Tekovskej stolice. Bratislava.
- LPH**: Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb, 1976.
- LP**: Leksikon priimkov. Priimki in hišna imena, povezani s širšim slovenskim narodnim prostorom. Режим доступу: <http://www.rodoslovje.com/priimki/index.htm>
- Pamięć**: Pamięć. Память. Составители: Я. Пшимановский, Х. Прокопчук, Р. Мурани. Пер. с польск. под ред. К. Козакевич. Варшава 1987. 1–2.
- Pleteršnik 2006**: Pleteršnik, Ě. Slovensko-nemški slovar. Transliterirana izdaja. Uredila M. Furlan. Ljubljana. 1–2.
- RGN**: Russisches geographisches Namenbuch. Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden 1962–1988. I–XI.
- SG**: Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa 1880–1902. I–XV.
- SN**: Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych. Wydał K. Rymut. Kraków 1992–1994. I–X.
- SSS**: Słownik starożytności słowiańskich. Pod red. W Kowalenki, G. Labudy, Ń. Lehra-Splawińskiego. Wrocław etc. 1965–1985. I–VII.
- Svěrák 1957**: Svěrák, Fr. Karlovičké nářečí. Praha.
- Trautmann 1974**: Trautmann, R. Die altpreußischen Personennamen. 2., unveränderte Auflage. Göttingen.

- TZ Nitra:** Telefónny zoznam; 1988–1989. Bratislava, 1988.
- Wenzel 1987–1994:** Wenzel, W. Studien zu sorbischen Personennamen. Bautzen. I–III.
- WRG:** Wörterbuch der russischen Gewässernamen. Begr. von M. Vasmer. Berlin; Wiesbaden 1961–1969. I–V.
- ZSSP:** Začasni slovar slovenskih priimkov. Odg. red. F. Bezljaj. Ljubljana, 1974.
- ABK:** Акты, изд. Виленскою Археографическою комиссиею. Вильна, 1865–1915. I–XXXIX.
- AK:** Архів Коша Нової Запорізької Січі. 1734–1775: Корпус документів. Київ, 2008. Т. 5.
- АС:** Словарь говора д. Акчим Красновишерского района Пермской области (Акчимский словарь). Гл. ред. Ф. Л. Скитова. Пермь, 1984–2011. I–VI.
- АСГ:** Анамастычны слоўнік Гродзеншчыны: У 2 ч. Складальнікі.: В. М. Ламака і ін. Гродна, 2005. Ч. 1: Мікратапонімы.
- Бірыла 1969:** Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск.
- Бобрык 2010:** Бобрык, У. Мянускі і прозвішчы Рэчышкага раёна // Сёмыя Міжнародныя Доўнараўскія чытанні: Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі. Рэчыца, 1–2 кастрычніка 2010 г. Адк. рэд. В. М. Лебедзева. Гомель. С. 220–240.
- Богдан 1974:** Богдан, Ф. Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпег; Ванкувер.
- Буданова 2000:** Буданова, В. П. Варварский мир эпохи великого переселения народов. Москва.
- Бялькевіч 1970:** Бялькевіч, І. К. Краёвы слоўнік ўсходняй Магілёўшчыны. Мінск.
- Венелин 1848:** Венелин, Ю. О готах (I). Об обрах (II). О споре между южанами и северянами на счет их россизма (III). Москва.
- Верхратський 1912:** Верхратський, І. Говір батюків. Львів.
- Веселовский 1974:** Веселовский, С. Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. Москва.
- ВМИ:** Вятка: Материалы для истории города XVII и XVIII столетий. Москва, 1887.
- ВС:** Витебская старина. Сост. и изд. А. Сапунов. Витебск, 1883–1888. 1–5.
- Гавриш 1969:** Гавриш, К. Македонско-руски речник. Скопје.
- Герасимов 1889:** Герасимов, М. К. Материалы лексикографические по новгородским говорам. Слова череповецкие. В: Живая старина. 1899. Вып. 3–4. С. 392–400.
- ГОЛ:** Герои огненных лет: Очерки о москвичах – Героях Советского Союза. Отв. ред. А. М. Синицын. Москва, 1975–1985. 1–8.

- Горпинич 2000:** Горпинич, В.О. Прізвища степової України: Словник. Дніпропетровськ.
- ГСС:** Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь. Авт. коллектив: А. А. Бабаков и др. Москва, 1987–1988. 1–2.
- ДСБ:** Дыялектны слоўнік Брэстчыны. Рэд. Г.М. Малажай, Ф. Д. Клімчук. Мінск, 1989.
- ЕСУМ:** Етимологічний словник української мови. Ред. О. С. Мельничук. Київ 1982–. Т. 1–.
- Жегуц, Піпаш 2001:** Жегуц, І., Піпаш, Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. Мюнхен.
- Жерела:** Жерела до історії України–Руси. Львів, 1895–1913. I–VII.
- ЖПТ:** Жертвы политического террора в СССР. Режим доступу: <http://lists.mono.ru>
- Зубрицький 1907:** Зубрицький, М. Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця Старосамбірського повіту. В: Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Т. LXXIX. С. 142–155.
- Илчев 1969:** Илчев, С. Речник на личните и фамилни имена у българите. София.
- ИС:** Именной список раненых и больных офицерских и нижних чинов, помещенных в лечебных заведениях (По сведениям справочного отдела Красного креста). Петроград, 1914–1915.
- ИШГ:** История Шведского государства Олофа Далина. Пер. с нем. Санкт-Петербург, 1810. Ч. 1. Кн. 1.
- Казлова 2003:** Казлова, Р. М. Славянская гідранімія: Праславянські фонд. Гомель. Т. III.
- Козлова 1991:** Козлова, Р. М. Проблемы славянской именной префиксации (производные с префиксом *a-). В: Русский язык: Межведомственный сборник. Минск. Вып. 11. С. 61–72.
- Козлова 1997:** Козлова, Р. М. Структура праславянского слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель.
- Козлова 2006:** Козлова, Р. М. Славянская гидронимия. Праславянский фонд. Минск. Т. IV.
- Корзонюк 1987:** Корзонюк, М.М. Матеріали до словника західноволинських говірок. В: Українська діалектна лексика: Зб. наук. праць. Голова ред. колегії І. Г. Матвіяс. Київ. С. 62–267.
- КОРК:** Каталог озер и рек Карелии. Под ред. Н. Н. Филатова и А. В. Литвиненко. Петрозаводск, 2001.
- КПА:** Книга памяти: Поименный список воинов Алтая, павших в боях Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Барнаул 1986–1988. 1–2.
- КПТ:** Тверская земля в военной истории России. Книга памяти. Режим доступу: <http://www.history.tver.ru>

- КПУ Він.** Книга пам'яті України: Вінницька область. Київ 1994–1997. 1–9.
- КПУ Дон.** Книга памяти Украины: Донецкая область. Донецк 1994–1999. 1–22.
- КПУ Зап.** Книга пам'яті України: Запорізька область. Дніпропетровськ 1994–2009. 1–21.
- КПУ Київ.** Книга пам'яті України: Київська область. Київ 1995–2000. 1–8.
- КПУ Луг.** Книга пам'яті України: Луганська область. Луганськ 1994–1998. 1–15.
- КПУ Ник.** Книга памяти Украины: Николаевская область. Николаев 1995–2013. 1–14.
- КПУ Полт.** Книга пам'яті України: Полтавська область. Полтава 1995–1999. 1–12.
- КПУ Ув. Дон.** Книга памяти Украины по увековечению участников боевых действий, умерших в послевоенные годы: Донецкая область. Донецк 2001–2012. 1–27.
- КПУ Харк.** Книга пам'яті України: Харківська область. Харків 1994–2003. 1–20.
- КПУ Херс.** Книга памяти Украины: Херсонская область. Симферополь 1996–2000. 7–10.
- Кравченко 2004:** Кравченко, Л. О. Прізвища Лубенщини. Київ.
- Красовський 1993:** Красовський, І. Прізвища галицьких лемків у XVIII ст.: За матеріалами Йосифінського поземельного кадастру 1787–1788 рр. Львів.
- Кривошея 2010:** Кривошея, В.В. Козацька старшина Гетьманщини. Київ.
- Крикун 2011:** Крикун, М. Подільське воєводство у XV – XVIII століттях: Статті і матеріали. Львів.
- КС Сум.** Книга скорботи України: Сумська область. Суми 2003. 1–2.
- Куркина 1992:** Куркина, Л. В. Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. Ljubljana.
- Кусов 2004:** Кусов, В.С. Земли Московской губернии в XVIII веке. Карты уездов. Описание землевладений. Москва. I–II.
- ЛМ:** Литовская метрика. Книга записей № 12 (1522–1529). Вильнюс, 2001.
- Макарій 1854:** Макарій, архимандрит. Описание Ферапонтовой волости. В: Вестник имп. Русского географического общества. Ч. II. Кн. 4. С. 129–152.
- Меркурьев 1977:** Меркурьев, И. С. Живая речь кольских поморов. Мурманск.
- МЗУА:** Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. (“Реєстри всього війська Запорозького” 1649 р. і мовно-територіальні контакти). Відп. ред. А. П. Непокупний. Київ, 1989.
- Миртов 1929:** Миртов, А. В. Донской словарь: Материалы к изучению лексики донских казаков. Ростов-на-Дону.

- МІ ССРСР:** Матеріали по історії ССРСР. Москва 1955–1959. 1–7.
- МС:** Словарь русских говоров на территории Мордовской АССР: Учебное пособие по русской диалектологии. Отв. ред. Т. В. Михалева. Саранск 1978–2006. 1–8.
- Муллонен 2013:** Муллонен, И.И., Азарова, И. В., Герд, А. С. Свод топонимов Заонежья. Ред. А. С. Герд. Петрозаводск.
- Мызников 2004:** Мызников, С. А. Лексика финно-угорского происхождения в русских говорах Северо-Запада: Этимологический и лингвогеографический анализ. Санкт-Петербург.
- НКП Дон.:** Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні: Донецька область. Донецьк 2008–2009. 1–2.
- Новикова 2007:** Новикова, Ю.М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини. Донецьк.
- НПК:** Новгородские писцовые книги, изд. Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург 1859–1915. I–VI и указатель.
- НС:** Новгородский областной словарь. Изд. подгот. А. Н. Левичкин и С. А. Мызников. Санкт-Петербург, 2010.
- ОПКН:** Обзорение писцовых книг по Новгороду и Пскову. С предисл. П. Иванова. Москва, 1841.
- ОСВГ:** Областной словарь вятских говоров: Учебное пособие по русской диалектологии. Под ред. З. В. Сметаниной и др. Киров 1996–. Вып. 1–.
- Островская 1913:** Островская, М. А. Земельный быт сельского населения русского севера. Санкт-Петербург.
- Парфенова 2005:** Парфенова, Н. Н. Словарь русских фамилий конца XVI–XVIII вв. (по архивным источникам Зауралья). Москва.
- Пешикан 1996:** Пешикан, Ј. Ономастикон погинулих на Сремском фронту. В: Ономатолошки прилози. Београд. Т. XII. С. 439–537.
- Піпаш, Галас 2005:** Піпаш, Ю.О., Галас, Б.К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород.
- ПК:** Писана керниця: Топонімічні легенди та перекази українців Карпат. Зібрав і впорядкував В. Сокіл. Львів, 1994.
- ПКОП:** Писцовые книги Обонежской пятины 1496 и 1563 гг. Ленинград, 1930.
- ПКП:** Писцовая книга по Пскову и его пригородам XVI в. В: Сборник Московского архива Министерства юстиции. Москва, 1913. Т. 5.
- ПМП:** Присяга Миргородського полку 1718 року. Опрацювали Д. Вирський і Р. Москаленко. Київ, 2012.
- ПОКН:** Переписная окладная книга по Новгороду Вотьской пятины 7008 г. Сообщил М. А. Оболенский. В: Временник имп. Московского общества истории и древностей российских. 1851. Кн. XI. С. 1–464.

- Полякова 1997:** Полякова, Е. Н. Кистокам пермских фамилий: Словарь. Пермь.
- ПЧП:** Присяга Чернігівського полку 1718 року. Упор. та вступ І. Ситий, С. Горобець. Передм. І. Кривошея. Чернігів, 2011.
- Радіон 1982:** Радіон, Ст. Словник українських прізвищ в Австралії. Вид. 2. Мельбурн.
- Рапановіч 1977:** Рапановіч, Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці. Мінск.
- Рапановіч 1980:** Рапановіч, Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці. Мінск.
- РВЗ:** Реєстр Війська Запорозького 1649 р.: Транслітерація тексту. Підгот. до друку: О. В. Тодійчук, В. В. Страшко, Р. І. Осташ та ін. Київ, 1995.
- РІ Хм.:** Реабілітовані історією: Хмельницька область. Хмельницький 2008–2012. 1–4.
- РІ Черніг.:** Реабілітовані історією: Чернігівська обл. Чернігів 2008–2012. 1–4.
- РК:** Расходная книга земского старосты города Хлынова Ивана Рѣпина 1678–1680 гг. – В: Труды Вятской ученой архивной комиссии. Вятка, 1905. Вып. 5–6. Отд. II. С. 1–105.
- РПМ:** Речник на презимьятага кај македонците. Обработувачи: М. Коробар-Белчева, М. Митков, Т. Стоматоски. Скопје, 1994. Т. I.
- РУС:** Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська. Авт.-упоряд. Т. С. Пристайко, І. С. Попова, І. І. Турута, М. С. Ковальчук. Дніпропетровськ, 2007.
- Сабадош 2008:** Сабадош, І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород.
- САЛ:** Список абонентов Ленинградской городской телефонной сети: 1965. Ленинград, 1965.
- Сенигов 1903:** Сенигов, О. П. Памятники земской старины. Санкт-Петербург.
- Скифы:** Скифы: Хрестоматия. Сост., введение, коммент. Т. М. Кузнецовой. Москва, 1992.
- СОГ:** Словарь орловских говоров: Учебное пособие по русской диалектологии. Науч. ред. Т.В. Бахвалова. Орел 1989–. Вып. 1–.
- СП:** Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини). Укладачі: Н. Д. Бабич, Н. С. Колесник, К. М. Лук'янюк (гол. ред.) та ін. Чернівці, 2002.
- Списки Вят.:** Списки населенных мест Российской империи, изд. Центральным статистическим комитетом МВД. Санкт-Петербург, 1863. Т. X: Вятская губерния.
- Списки Олонец.:** Списки населенных мест Российской империи, изд. Центральным статистическим комитетом МВД. Санкт-Петербург, 1879. Т. XXVII: Олонецкая губерния.

- Списки Твер.:** Списки населенных мест Российской империи, изд. Центральным статистическим комитетом МВД. Санкт-Петербург, 1862. Т. XLIII: Тверская губерния.
- СР:** Писцовые и переписные книги Старой Руссы конца XV–XVII вв. Подгот. И. Ю. Анкудинов, К. В. Баранов, А. А. Селин; сост. И. Ю. Анкудинов. Москва, 2009.
- СРНГ:** Словарь русских народных говоров. Под ред. Ф. П. Филина, Ф. П. Сороколетова и С. А. Мызникова. Москва; Ленинград (Санкт-Петербург) 1965–. Вып. 1–.
- Стойчев 1983:** Стойчев, Т. Родопски речник (второ допълнение). В: Родопски сборник. София. Т. V. С. 287–354.
- Сторожев 1918:** Сторожев, В.Н. Материалы для истории делопроизводства Поместного приказа по Вологодскому уезду в XVII веке. Санкт-Петербург. Вып. II.
- ТДУ:** Телефонний довідник. Квартирні телефони Ужгородської АТС. Упоряд. В. М. Коштура, В. Ю. Коштура. Ужгород, 1998.
- ТСМ:** Тюмень в XVII столетии: Собрание материалов для истории города [...]. Изд. А. И. Чукмалдина. Москва, 1903.
- Тупиков 1903:** Тупиков, Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имен. В: Записки Отделения русской и славянской археологии имп. Русского археологического общества. Т. 6. С. 86–914.
- УЛМ:** Указатель личных имен к “Наказам малороссийским депутатам 1767 года”. В: Киевская старина. 1889. Т. XXVI, август (приложение). С. I–XX.
- УНК:** Українські народні казки. Кн. 24: Казки Галичини. Запис., упоряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці, 2009.
- Успенский 1872:** Успенский, Ф. Первые славянские монархии на Северо-Западе. Санкт-Петербург.
- Чабаненко:** Чабаненко, В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя 1992. 1–4.
- ЧП:** Чоловічі прізвища громадян Чеської Республіки за даними Міністерства внутрішніх справ ČR станом на 1.04.2004. Режим доступу: <http://www.mvcr.cz>
- ЧЧ:** Чернігів Чорнобильський. Упор. Є. Г. Сонник. Чернігів 2007–2009. 1–3.
- Шульгач 2008:** Шульгач, В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Київ. Ч. I.
- ЭПС:** Экономические примечания на Старобельский уезд 1804 г. Харьков, 2008.
- ЭССЯ:** Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд. Ред. О. Н. Трубачев и А. Ф. Журавлев. Москва 1974–. Вып. 1–.
- ЯОС:** Ярославский областной словарь: Учебное пособие. Науч. ред. Г. Г. Мельниченко. Ярославль 1981–1991. 1–10.